

ОСОБЛИВОСТІ ПИСЬМОВИХ ДОКАЗІВ У НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

SPECIAL ASPECTS OF WRITTEN EVIDENCE IN NOTARY PROCEEDINGS

Баранкова В.В., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Статтю присвячено дослідженню специфічних рис письмових документів – доказів у нотаріальному процесі, особливостей правил їх допустимості, обов'язків подання, дослідження та оцінки. Наголошується, що особливістю нотаріальної процесуальної форми є встановлення фактів переважно на підставі дослідження саме письмових доказів як найпоширенішого засобу доказування у нотаріальному процесі, а законодавчо закріплена система вимог до документів, що подаються для вчинення нотаріальних дій, утворює специфічні правила допустимості нотаріальних письмових документів – доказів, зумовлені предметом діяльності нотаріальних органів як органів безспірної цивільної юрисдикції на відміну від правил допустимості у цивільному процесі.

Складовою допустимості нотаріальних документів – доказів визнаються правила отримання їх нотаріусом і у цьому зв'язку висвітлюється практична проблема розмежування обов'язків щодо збирання письмових доказів під час вчинення нотаріальних дій, зумовлена недоліками законодавчого врегулювання цього питання, та пропонуються шляхи її вирішення. Висвітлюються наслідки невиконання заінтересованою особою обов'язку подання письмових доказів у нотаріальній справі. Висновується, що у нотаріуса може виникати обов'язок витребування письмових документів – доказів на підставі ст. 46 Закону, але лише за умов, що заінтересована особа з об'єктивних чи суб'єктивних причин самостійно подати нотаріусу цей доказ не може, і це положення має віднайти відповідне закріплення у ст. 46 Закону.

Обґрунтовується необхідність належного унормування порядку направлення документу – доказу на експертизу щодо його справжності та процесуального оформлення цієї дії. Доводиться, що направлення документів на експертизу є такою дією нотаріуса, що може бути вчинена винятково з ініціативи або згоди заінтересованої особи, яка подала такий документ на підтвердження певного факту.

Висвітлюються правила розмежування письмових доказів на такі, що підлягають збереженню у матеріалах нотаріальної справи, та такі, що підлягають поверненню заінтересованим особам із збереженням у нотаріуса їх копій (фотокопій).

Ключові слова: нотаріус, нотаріальні органи, докази у нотаріальному процесі, допустимість письмових доказів, права та обов'язки нотаріуса, обов'язки доказування у нотаріальному провадженні.

This article is devoted to the study of specific features of written evidence documents in the notarial process, features of the rules of their admissibility, duties of submission, research and evaluation. It is emphasized that a feature of the notarial procedural form is the establishment of facts mainly based on the study of written evidence as the most common means of proof in the notarial process. At the same time, the legally established system of requirements for documents submitted for the performance of notarial acts forms specific rules of admissibility of notarial written documents-evidence, determined by the subject of activity of notarial bodies as bodies of undisputed civil jurisdiction, in contrast to the rules of admissibility in civil proceedings.

The rules for obtaining them by a notary are recognized as a component of the admissibility of notarial evidence documents. In this regard, the practical problem of distinguishing responsibilities regarding the collection of written evidence during notarial acts, caused by the shortcomings of the legislative regulation of this issue, is highlighted, and ways to solve it are proposed. The consequences of failure by an interested person to submit written evidence in a notarial case are highlighted. It is concluded that the notary may have an obligation to demand written evidence documents on the basis of Article 46 of the Law. But this happens only if the interested person, for objective or subjective reasons, is unable to submit this evidence to the notary on his own, and this provision should find an appropriate anchoring in Article 46 of the Law.

The need to properly standardize the procedure for sending the evidence document for examination regarding its authenticity and the procedural design of this action is substantiated. It is proven that sending documents for examination is such an action of a notary that can be done exclusively on the initiative or with the consent of an interested person who submitted such a document to confirm a certain fact.

The rules for distinguishing written evidence into those that are to be preserved in the materials of the notarial case and those that are to be returned to interested persons with the preservation of their copies (photocopies) at the notary are also highlighted.

Key words: notary, notary bodies, evidence in notarial proceedings, admissibility of written evidence, rights and obligations of a notary, obligations of proof in notarial proceedings.

Постановка проблеми. Завданнями нотаріальної діяльності є забезпечення охорони та захисту суб'єктивних матеріальних цивільних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, а також запобігання виникненню судових спорів щодо прав та фактів, що попередньо набули нотаріального посвідчення. Вирішення цих завдань зумовлює існування таких двох форм нотаріальної діяльності як вчинення нотаріальних та надання правових консультацій та роз'яснень.

Вчинення нотаріальних дій відбувається у межах нотаріального провадження та підкорюється вимогам нотаріальної процесуальної форми, що має специфічні риси, зумовлені безспірним характером нотаріальної юрисдикції. Постановлення нотаріального акту як результату вчинення нотаріальної дії передбачає офіційне визнання низки юридичних фактів, встановлення яких, здебільшого, є можливим на підставі дослідження відповідних доказів. Особливістю нотаріальної процесуальної форми є встановлення фактів переважно на підставі дослідження саме письмових доказів як найпоширенішого засобу доказування у нотаріальному процесі.

Мета дослідження. Відповідно, метою даної роботи є встановлення специфічних ознак нотаріальних пись-

мових документів – доказів, що відрізняють їх від письмових доказів у судових процесах; визначення змісту обов'язків заінтересованих учасників нотаріальної дії щодо їх подання, а нотаріуса – щодо їх витребування, дослідження, оцінки та зберігання у нотаріальній справі; визначення проблем у їх правовому врегулюванні з урахуванням потреб правозастосовної практики та формулювання пропозицій щодо вдосконалення нотаріального законодавства у цій частині.

Стан опрацювання проблематики. Попри це, прикладна проблематика особливостей письмових доказів як засобів доказування у нотаріальному процесі до сьогодні не була об'єктом окремих спеціальних досліджень, а висвітлювалася лише у загальному контексті розгляду теорії доказування у роботах В. В. Комарова, С. І. Білозерської, Є. Симбірської, О. О. Крижевської та інших науковців. Однак питання специфічності допустимості письмових документів – доказів у нотаріальному провадженні, особливостей їх дослідження та оцінки, їх взаємозв'язку зі встановленням фактів, що мають юридичне значення для вчинення конкретної нотаріальної дії, визначення змісту вимог до письмових доказів у нотаріальній справі

заслужують бути предметом більш детальних подальших наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Нотаріальне законодавство унормовує особливі вимоги до документів, що подаються для вчинення нотаріальної дії (ст. 47 Закону України «Про нотаріат», далі – Закон; глави 7, 8 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції від 22 лютого 2012 р., далі – Порядок). Система зазначених вимог утворює специфічні правила допустимості нотаріальних письмових документів – доказів, зумовлені предметом діяльності нотаріальних органів як органів безспірної цивільної юрисдикції. І, попри висловлені у літературі пропозиції розробки єдиної концепції процесу доказування у різних видах судочинства з метою забезпечення процесів інтеграції наукового знання, характерних для сучасної науки [1, с. 7], вважаємо за необхідне в інтересах практичної правозастосовної діяльності наголосити на особливостях вимог до письмових доказів у нотаріальному процесі на відміну від цивільного.

Зокрема, документи, викладені на двох і більше аркушах, мають бути прошиті у спосіб, що унеможлиблює їх роз'єднання без порушення цілісності, а аркуші пронумеровані (крім випадків, коли такі документи отримані за допомогою єдиних та державних реєстрів). Законом встановлено вимоги до текстів нотаріально посвідчених правочинів, заяв, засвідчених копій (фотокопій) документів і витягів з них, тестів перекладів та заяв (ч. 2 ст. 47 Закону).

Також у законодавстві закріплена заборона щодо прийняття для вчинення нотаріальної дії документів, що не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що принижують честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи або ділову репутацію юридичної особи, які мають підчистки або дописки, закреслені слова чи інші незастережені виправлення, документи, тексти яких неможливо прочитати внаслідок пошкодження, а також документи, написані олівцем.

Зазначених вимог та обмежень, як відомо, не містить цивільне процесуальне законодавство і ці відмінності є не випадковими, а доцільними та нормативно виправданими, адже встановлення фактів у царині цивільного судочинства відбувається у формі розв'язання юридичного спору, через застосування правил принципу змагальності та із забезпеченням рівних можливостей сторін цього спору щодо доведення своєї правової позиції у справі. Саме спірність права або факту, що встановлюються у цивільній судовій справі, зумовлюють необхідність та, відповідно, обов'язки суду досліджувати документи із будь-якими вадами, без будь-яких обмежень стосовно інформації, що становить їх зміст. Виходячи із зазначених причин, неможливо й виправити текст документу – доказу у цивільному процесі на відміну від правил нотаріального провадження, в межах якого нотаріусу надані повноваження складати проекти документів, виготовляти копії документів та виписки з них (ст. 4 Закону).

Отже, якщо допустимість засобів доказування розглядати як відповідність їх процесуальної форми вимогам закону [2, с. 490; 3, с. 111], можна висувати, що зміст цих вимог володіє принциповою специфікою у межах нотаріальної процесуальної форми. Попри твердження вчених про те, що нотаріальне процесуальне законодавство на відміну від законодавства про судочинство не містить спеціальних загальних положень щодо доказів та доказування [4, с. 3], вважаємо за необхідне надати науковий аналіз тим нормам нотаріального законодавства, що містять правила збирання, дослідження та оцінки письмових доказів у нотаріальних справах.

Передусім, недотримання заінтересованою особою вищезазначених вимог до письмових документів – доказів тягне за собою відмову у вчиненні нотаріальної дії з підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 49 Закону. Звісно, від-

мова настає лише у разі, коли недоліки документів, що подаються для вчинення нотаріальної дії, не можуть бути виправлені в межах її вчинення.

Так, наприклад, Печерський районний суд м. Києва відмовив у задоволенні позову Особи 1 до приватного нотаріуса про визнання незаконною відмови у вчиненні нотаріальної дії. Підтверджуючи правильність дій нотаріуса, в обґрунтування свого рішення суд зазначив, що для видачі свідоцтва про право на спадщину позивачем нотаріусу було подано заповіт, що не відповідав вимогам закону, а саме не був зареєстрований у Спадковому реєстрі [5]. У іншій судовій справі Київський апеляційний суд визнав незаконними дії нотаріуса щодо неналежної правової оцінки документу – доказу, поданого для вчинення нотаріальної дії на підтвердження згоди іншого з подружжя на відчуження нерухомого майна. На заяві про згоду на відчуження майна, поданій нотаріусу, було викладено форму посвідчувального напису № 64 (замість форми № 44), яка не потребує встановлення факту реєстрації шлюбу, що не відповідає вимогам додатку № 25 до Правил нотаріального діловодства. Отже, суд визнав, що нотаріус вчинив нотаріальну дію на підставі документа, що не відповідав вимогам чинного законодавства, а мав відмовити у вчиненні нотаріальної дії [6].

Складовою допустимості нотаріальних документів – доказів є також правила отримання їх нотаріусом і у цьому зв'язку слід наголосити на існуванні практичної проблеми розмежування обов'язків щодо збирання письмових доказів під час вчинення нотаріальних дій, зумовленої недоліками законодавчого врегулювання цього питання.

За правилами ст. 42 Закону нотаріальні дії вчиняються в день подачі всіх необхідних документів. Неподання відповідних документів – доказів, як вже зазначалося, унеможлиблює вчинення нотаріальної дії. Судовою практикою неодноразово підтверджувався той факт, що подання документів – доказів є обов'язком заінтересованих осіб, що звернулися за вчиненням нотаріальної дії. Наприклад, Чернігівський апеляційний суд, переглядаючи рішення про відмову у позові до Менської районної державної нотаріальної контори про визнання незаконною постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії, залишив його без змін, наголосивши, що нотаріус обґрунтовано відмовив у видачі свідоцтва про право на спадщину з огляду на неподання позивачем відповідних документів, необхідних для вчинення даної нотаріальної дії [7].

При цьому у нотаріуса може виникати обов'язок витребування письмових документів – доказів на підставі ст. 46 Закону, але лише за умов, що заінтересована особа з об'єктивних чи суб'єктивних причин самостійно подати нотаріусу цей доказ не може [8, с. 52]. Зазначена обставина, а також обов'язки нотаріуса щодо дослідження та оцінки доказів не дозволяють погодитися із твердженнями деяких науковців, що у нотаріуса й загалом немає обов'язку здійснювати діяльність з доказування фактів, що підлягають встановленню у нотаріальному процесі [9, с. 61], адже відсутність обов'язку збирання доказів не можна ототожнювати з відсутністю обов'язку здійснювати діяльність з доказування фактів, яка охоплює такі елементи як дослідження та оцінка доказів.

Допустимість письмових доказів у нотаріальному процесі має також ту особливість, що склад необхідних документів – доказів на підтвердження наявності (відсутності) певного юридичного факту, який підлягає встановленню у межах конкретної нотаріальної справи, переважно, визначений у нотаріальному законодавстві. Відповідні пункти окремих глав розділу 2 Порядку, що регулюють процесуальний порядок вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії, містять як перелік фактів, що підлягають встановленню та перевірі нотаріусом, так і вказівку на засоби їх доказування [10, с. 98].

Подання на підтвердження факту документу, не передбаченого Порядком, унеможлиблює його встановлення.

Показовою у цьому сенсі є справа за позовом Особи 1 до Воловецької державної нотаріальної контори про скасування постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії та зобов'язання вчинити певні дії. В межах розгляду цієї справи судом було встановлено, що на підтвердження факту проживання разом зі спадкодавцем задля вирішення питання щодо прийняття спадщини нотаріус прийняв та дослідив довідку КП ВС «Водоканалсервіс» Воловецького району Закарпатської області. Виходячи з того, що у п. 3.22 гл. 10 Порядку зазначено, що доказом постійного проживання із спадкодавцем може бути: довідка органу реєстрації місця проживання про те, що місце проживання спадкоємця на день смерті спадкодавця було зареєстровано за однією адресою зі спадкодавцем, суд дійшов висновку, що довідка КП ВС «Водоканалсервіс», на яку посиляється нотаріус в оскаржуваній постанові, не є належним доказом на підтвердження факту реєстрації спадкоємця разом зі спадкодавцем на час його смерті, а відтак, не є доказом фактичного прийняття його спадщини за законом [11].

Правила дослідження документів – доказів передбачають необхідність переконання нотаріуса у їх справжності. Відповідно до ч. 2 ст. 51 Закону та п. 2 гл. 15 розд. 1 Порядку якщо справжність поданого документу викликає сумнів, нотаріус вправі залишити цей документ і надіслати його до експертної установи (експерта) для проведення експертизи.

Не можна не зазначити декларативного характеру зазначених правил та повну відсутність унормування процесуального порядку їх реалізації [9, с. 61]. При цьому не можна погодитись із твердженнями про те, що, з огляду на допустимість у нотаріальному процесі аналогії права й аналогії закону, під час призначення виду експертизи у нотаріальному процесі слід виходити з Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, затвердженої Наказом Міністерства юстиції 8 жовтня 1998 р. № 53/5. [12, с. 25]. По-перше, аналогія права та закону у нотаріальній процесуальній діяльності неприпустима, адже за методом регулювання вона підкорюється правилу, відповідно до якого дозволено лише те, що встановлено законом. По-друге, у літературі справедливо зазначалося, що призначення таких експертиз нотаріусом означало б, що ці факти для нотаріуса не є очевидним, їх встановлення потребує спеціальних знань у окремих сферах, яких в нотаріуса немає [9, с. 61], а отже, не відповідає функціонуванню нотаріату як органу безспірної цивільної юрисдикції. Отже, можливість призначення експертизи лише для встановлення справжності письмових доказів також слід вважати специфічною рисою саме доля нотаріальної правової форми, однак це тим більшою мірою наголошує на відсутності належного унормування цього питання.

Усунення цього недоліку має відбуватися з урахуванням наступних міркувань. Направлення документів на експертизу є такою дією нотаріуса, що може бути вчинена винятково з ініціативи або згоди заінтересованої особи, яка подала такий документ на підтвердження певного факту. По-перше, нотаріальна дія вчинюється з ініціативи заінтересованих осіб і саме на них, як вже зазначалося, покладено обов'язок доказування і подання доказів, а проведення експертизи спрямоване на усунення сумнівів щодо справжності документу, який має значення доказу. По-друге, проведення експертизи пов'язане із необхідністю її оплати, яка також покладається на заінтересовану особу. Якщо заінтересована особа не згодна на проведення експертизи, а іншого доказу на підтвердження певного факту, встановлення якого забезпечує обґрунтованість нотаріального акта, не існує, нотаріус має відмовити у вчиненні нотаріальної дії на підставі п. 2 ч. 1 ст. 49 Закону.

Проведення ж експертизи у нотаріальному провадженні слід забезпечити відповідним процесуальним оформленням. Рішення нотаріуса щодо проведення експертизи, на наш погляд, мало б фіксуватися спеціальним

процесуальним документом – постановою про передачу документа на експертизу, що має містити наступні реквізити: прізвище, ім'я, по-батькові нотаріуса; нотаріальний округ та адреса розташування робочого місця нотаріуса; опис документа, що направляється на експертизу; виклад сумнівів нотаріуса, що мають бути усунені; питання щодо справжності документа; дату складання постанови, підпис та печатка нотаріуса.

Допустимість як вимога до нотаріальних документів – доказів є однією з найважливіших умов забезпечення законності та обґрунтованості нотаріальних актів – документів. Зважаючи на покладений на нотаріат обов'язок надавати доказову силу нотаріальному посвідченим правам, фактам і документам, слід наголосити й на особливостях надання офіційної сили та вірогідності фактам, встановленим у нотаріальній справі.

Обґрунтованість нотаріального акту не тільки означає офіційне визнання певного юридичного факту, але й виключає існування інших фактів, що не можуть відбутися одночасно, тобто призначення вимог обґрунтованості слід розглядати і в аспекті забезпечення правової визначеності конкретних обставин та правовідносин. Наприклад, перебування певної фізичної особи у певному місці виключає її одночасне перебування в іншому, а посвідчений нотаріально факт права власності певної особи (або осіб у випадку спільної власності) на майно унеможливає існування інших власників у цього ж майна.

Забезпечення таких наслідків нотаріального посвідчення відбувається, зокрема, через виконання специфічних правил нотаріального провадження не тільки щодо вимог до поданих документів, але й до їх долучення до матеріалів нотаріальної справи після вчинення нотаріальної дії. Порядком вчинення нотаріальних дій передбачено два варіанти: або документи долучаються до примірника правочину, свідоцтва тощо, які залишаються у справах нотаріуса (п. 3 гл. 7 розд. 1 Порядку), або оригінали документів повертаються особам, що їх подали, а у нотаріуса залишаються їх копії (фотокопії) або витяги з таких документів (п. 4 гл. 7 розд. 1 Порядку). При цьому Порядок містить тільки приклади документів, оригінали яких повертаються заінтересованим особам (свідоцтва про народження, шлюб, смерть, установчі документи тощо), а підстави застосування правил збереження або повернення документів у ньому не зазначено. Така правова невизначеність породжує, на жаль, судові спори.

Так, Тернопільський апеляційний суд підтвердив правильність рішення Заліщицького районного суду у справі за позовом Особи 1 до Заліщицької державної нотаріальної контори про скасування постанови державного нотаріуса про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину, посилаючись на наступне. Особа 1, звернувшись до нотаріуса за видачею свідоцтва про право на спадщину, що залишилась після смерті її матері, відмовилась надати нотаріусу оригінали правовстановлювальних документів на спадкове нерухоме майно для долучення їх до матеріалів справи. При цьому спадкоємиця виходила з того, що ці документи є власністю її покійної матері та, окрім цього, перший примірник договору довільного користування, посвідчений нотаріусом 22 квітня 1972 року, знаходиться у нотаріальній конторі. Суди визнали, що при оформленні спадкових справ на нерухоме майно на нового власника – спадкоємця нотаріус зобов'язаний долучати до матеріалів спадкової справи документи, які підтверджують право власності спадкодавця на спадкове майно. Виняток з цього правила передбачено лише п. 3 гл. 7 розд. 1 Порядку. З урахуванням того, що у позивачки наявні оригінали правовстановлювальних документів, які є необхідними для вчинення нотаріальної дії, проте вона категорично відмовилася їх надати для долучення до спадкової справи, оскаржувана постановою нотаріуса відповідає вимогам закону, а відмова нотаріуса є правомірною [13].

Вбачається, що розмежування документів на такі, що підлягають збереженню у матеріалах нотаріальної справи, та такі, що підлягають поверненню заінтересованим особам із збереженням у нотаріуса їх копій (фотокопій), має провадитися з урахуванням відповідно втрати або збереження їх чинності та правового значення після вчинення даної нотаріальної дії.

Документи, правове значення яких втрачається, мають вилучатися з правового обігу та зберігатися у відповідних нотаріальних справах. Наприклад, після видачі свідоцтва про право на спадщину, яким підтверджується перехід права власності на спадкове майно до спадкоємця, жодного правового значення вже не будуть мати документи, що посвідчували право власності на це майно спадкодавця. І саме для того, щоб їх можливе використання не утворювало правової невизначеності, їх оригінали мають вилучатися у заінтересованих осіб та залишатися у справах нотаріуса як доказ обґрунтованості відповідного нотаріального акту.

Документи, що мають чинність та правове значення у подальших правовідносинах за участю заінтересованих осіб, мають їм повертатися. Наприклад, свідоцтво про народження чи смерть можуть ще неодноразово використовуватися на підтвердження цих фактів у безлічі правових відносин чи юридичних справ. Отже, наведене дозволяє виснувати про необхідність закріплення у законодавстві відповідних підстав для відібрання нотаріусом оригіналів поданих йому документів або їх повернення заінтересованим особам.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє виснувати, що недотримання вимог до документів – доказів у нотаріальному процесі може виявлятися у наступному: зміст документу суперечить закону або містить відомості, що принижують честь, гідність та ділову репутацію фізичної особи або ділову репутацію юридичної особи; доку-

мент має підчистки або дописки, закреслені слова чи інші не застережені виправлення; документ написано олівцем; текст документу неможливо прочитати; документ втратив чинність; документ є підробленим (що визнано висновком експерта); порушено правила з'єднання аркушів у документі; текст документу викладено незрозуміло або нечітко; порушено правила закріплення дат та ідентифікації фізичної чи юридичної особи; подано не той документ, який може доводити існування або відсутності певного факту; порушено правила реєстрації документів; документ не містить підпису (або порушені правила підписання), печатки чи інших передбачених законом реквізитів.

Правила допустимості письмових доказів як переважного засобу доказування у нотаріальних справах є специфічними, що зумовлено предметом діяльності нотаріату як органу безспірної цивільної юрисдикції.

Направлення документів на експертизу є такою дією нотаріуса, що може бути вчинена винятково з ініціативи або згоди заінтересованої особи, яка подала такий документ на підтвердження певного факту і проведення якої у нотаріальному провадженні слід забезпечити відповідним процесуальним оформленням.

Забезпечення передбачених законом наслідків нотаріального посвідчення відбувається, зокрема, через виконання специфічних правил нотаріального провадження не тільки щодо вимог до поданих документів, але й до їх долучення до матеріалів нотаріальної справи після вчинення нотаріальної дії.

Розмежування документів на такі, що підлягають збереженню у матеріалах нотаріальної справи, та такі, що підлягають поверненню заінтересованим особам із збереженням у нотаріуса їх копій (фотокопій), має провадитися з урахуванням відповідно втрати або збереження їх чинності та правового значення після вчинення даної нотаріальної дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш Т. М. Моніторинг теорії доказування у процесуальному праві України. *Судова апеляція*. 2009. № 2 (15). С. 6–15.
2. Курс цивільного процесу. Підручник / За ред. проф. В. В. Комарова. Харків. 2011. 1352 с.
3. Симбірська Є. Окремі аспекти змісту допустимості доказів у цивільному процесі. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. August 2019. С. 108–112.
4. Білозерська Є. І. Докази та доказування у нотаріальному процесі: Автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2013. 21 с.
5. Рішення Печерського районного суду м. Києва від 22 квітня 2020 р. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89204463>
6. Постанова Київського апеляційного суду від 16 лютого 2021 р. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94957018>
7. Постанова Чернігівського апеляційного суду від 16 лютого 2021 р. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94957018>
8. Баранкова В. В. Витребовування відомостей і документів, необхідних для вчинення нотаріальної дії. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2021, № 7, с. 50–54.
9. Крижевська О. О. Особи, які сприяють нотаріусу у вчиненні нотаріального провадження. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2021. Вип. 68. С. 58–66.
10. Баранкова В. В. Доказування в нотаріальному процесі. *Проблеми законності*. 2000. № 428. С. 9–100.
11. Рішення Воловецького районного суду Закарпатської області від 30 березня 2020 р. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88571151>
12. Костицький М. В. Використання спеціальних психологічних знань в нотаріальному процесі. *Юридична психологія та педагогіка*. 2013. № 2. С. 22–29.
13. Постанова Тернопільського апеляційного суду від 24 грудня 2020 р. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93922343>